

KEELE VÄÄRTUS JA VÄGI

*Maaailma saatust alati
vaekausil määrab gramm.
Kateedrist hullupalati
on vaid üksainus samm.*

Betti Alver

Tõepoolest, mitte ainult iga lause, iga sõna, vaid iga täht loeb. Kui läheb kaotsi näiteks t-täht, saab väärtusest väärus. Keel pole miski asi iseeneses, *ding-an-sich*, vaid tee ja teekond. Keel viib endani, endasse – kui keel kannab - või teinekord ka endast välja – näiteks kui keelt kantakse.

Emakeel on inimese arengus vähemasti sama oluline kui emapiim – vajalik nii luude kui mõtlemise struktuuri välja arenemiseks.

Just keeled ja kirjandus pakuvad parimat võimalust juhtida tähelepanu väärtustele rohkete näidete varal. Aga väärtusõpetus või õieti -kasvatus peaks endastmõistetavalt läbima kõiki aineid – juba selleks, et neid lastele arusaadavamaks ja lähemaks teha. Kui õiglust saab õpetada matemaatika kaudu, siis halastuse osas on abi ehk bioloogiast. Rääkimata ajaloost, kus kõiki näiteid jätkub küllaga.

Üks tund nädalas, kasvõi klassijuhatajatund, ei ole piisav eetika, religiooni või väärtuste õpetamiseks, kui ülejäänud tundides tegeldakse üksnes faktide tuupimisega. Psühholoogia, filosoofia ja eetika läbivad ühel või teisel viisil ju inimelu kogu aeg; nii oleks loomulik nende endastmõistetav kohalolu ka kõikides õppeainetes.

Õpetaja isik, tema keelekasutus ja väärtussüsteem on kõige olulisemad. Kui enamus fakte, aastaarve ja valemeid pika elu jooksul ka meelest unub, siis õpetaja eripära, see, millesse ta uskus ja mida edasi püüdis anda, on tavaliselt kustumatult meeles. Just see teeb õpetaja ameti ühtpidi nii raskeks ja teistpidi nii väärikaks. On õpetajaid, keda mäletatakse suure tähega Õpetajatena. Nende õpetus kestab ja areneb. Nad tuntakse ära – ja isegi kui nende vastu mässatakse, on see loov mäss, suunatud enesetõestamisele. Just mässajaist kujunevad sageli uued õpetajad – kui ka mitte haridussüsteemis, siis mõnes teises vormis. Ja just parima õpetaja õpilased ületavad tema õpetuse mitmekordselt, seda dialektiliselt edasi arendades.

Ükskõik milline eluala hiljem ka valida, keelekasutus ja –tunnetus määrab väga palju. Sellest sõltub, kas sind kuulatakse, kas sind kuulatakse ära, kas sa suudad teha oma sõnumi mõistetavaks. Kas sa oskad kõnetada neid, kelle poole tahaksid pöörduda.

Keel on juba oma olemuselt väärtustav. Me võime öelda kellegi kohta, et ta on tark, elutark, arukas, nutikas, nupukas, haritud, erudeeritud, läbinägelik, kogenud, vaimukas, sügavmõtteline, et ta pea jagab või lõikab – iseenesest huvitav, miks pea ei võiks hoopis

korrutada või liita, ühendada või liimida? – aga selles sisaldub hinnang, mis laadi tarkusega on tegemist. Kõik sõnad või väljendid sisaldavad vaid üht või teist aspekti. Keel annab lõpmatu võimaluse sõnastada lõpmatust – aga samas ta annab meid ära, annab tunnistust meie piiratusest, meie piiridest.

Ei ole võimalik kõnelda väärtusõpetusest, mis ei põhineks emakeele süvitsi tundmisel. Kirjandus pakub avarat mänguvälja, mille läbi kõik osalised saavad väljendada omaenese arusaamu ja väärtusi ning saada aimu teiste omadest. See on koht, kus põimuvad eetika ja esteetika, põhimõtted ja kogemused. Võrreldes mitmete teiste õppeainetega on keeled ja kirjandus kõige lähemal isiksuse terviklikule arendamisele, seda mõistagi õppejõu vastava soovi korral. Siin pole küsimus niivõrd teadmistes, kui mõistmises. Kui matemaatika pakub selgeid universaale, üheseid seaduspärasusi, siis keel juhib tähelepanu pigem mitmetähenduslikkusele, mitmetimõistetavusele, võimaldab vaielda ja arutleda, aktsepteerida arvamuste paljusust. Ja mida rohkem keeli tunda, seda mitmesem on mõtlemine.

Viimasel ajal on Eesti Televisioonis olnud näha saadet „Keele vägi“. See on põnev algatus, mis näib siduvat noortele omast maailma Harry Potteri vaimus eesti keele ja kirjandusega. Tahaksin väga kohata adekvaatset tagasisidet – mulle kurva üllatusena ei vaata seda enamus Eesti koolinoori. Ja ka saates endas on küsitavusi – kas näiteks liiving kunstivormina ikka on niisugune keskne väärtus, et sellest saate võti teha?

Mäletan oma kooliajast, et inglise keele õppimiseks kasutas õpetaja huvitavat võtet. Kuna ta andis tunde ka paralleelklassis, ärgitas ta meid kirjutama kirju, kogus need kokku, parandas ära ja jagas teises klassis laiali. Keegi ei teadnud, kes on see salapärane tundmatu, kellega ta kirjavahetuses on – ega ka, kas kirjas seisab tõde või väljamõeldis. Nii või teisiti oli see mitte ainult huvitavaks vahelduseks kirjanditele ja etteütlustele, vaid valmistas ka ette eneseväljendust isiklikus suhtluses. Mõistagi sai sellises anonüümses, samas ka intiimses kirjavahetuses arutleda elu põhiväärtuste üle, mis iga murdealise jaoks otse murrangulist tähtsust omavad. See on ainult üks näide lõpmatuist võimalusist ühendada keeleõpe kirjanduse ja psühholoogia, eetika ja filosoofiaga.

Kunagi kirjutas Juhan Viiding sellised read:

See ei ole kirjandus,

see on kiri.

It's reading:

siiralt Sinu

Viiding.

Ühel või teisel viisil on kogu kirjandus kiri maailmale. Selles ongi tema väärtus ja vägi. Ehk ei ole põhjust eeldada, et kõik õpivad kirjutama luulet, nagu see hommikumaise hariduse endastmõistetavaks osaks on, aga süvitsi lugema on võimalik õppida ja õpetada küll. Lugema kirjapandut ja mõistma ning hindama inimest tema keelekasutuse kaudu. Tahaksin siinkohal tsiteerida ühte Eestis esimese klassi astunud tüdrukut, kes isaga rääkis läti ja emaga eesti keelt, koduseks keeleks oli rootsi keel. Tema luuletus lõpeb ridadega:

*Eesti on kool.
Loodus on õpetus.*

Lühemalt ja tabavamalt pole minu jaoks keegi seda teemat sõnastanud.

Doris Kareva

Ettekanne tööseminaril „Väärtuskasvatus ainekavades“, Tartu, 19.märts 2009.